

EDEBÎ METİNLERDE BELLEK VE MEKÂN: FATİH HARBİYE VE DOKUZUNCU HARİCİYE KOĞUŞU ROMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ömer Faruk YÜCEL
İnönü Üniversitesi, Türkiye
omerfarukyucel4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3035-004X>

ÖZ

Bu çalışma, Peyami Safa'nın romanlarında bellek ve mekân ilişkisini ele almaktadır. Edebî metinler, hayal gücü veya doğrudan hayatın kendisinden olmak suretiyle bir bellekler sahasıdır. Ancak tecrübe ettiklerini hayal edebilen yazar, metnini kaleme alırken bellekten yararlanmaktadır. Bu yüzden edebiyat, bellekle ilgili çalışmalara önemli bir kaynak teşkil eder. Belleğin tutunduğu bir yeri işaret eden mekân kavramı bu çalışmanın önemli bir inceleme nesnesidir. Çünkü bellekte yer eden hatıra, bilgi, tecrübe ve yaşanmışlıklar hep bir mekânın içinde gerçekleşir. Bunun için mekân, belleği destekleyen bir kavram olmasının yanı sıra kendisi de aslında bir belleğe sahip olur. Bellek mekânları işte bu yaklaşımın sonucunda ortaya çıkar. Bellek mekânları, toplumsal kimliğin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, aynı zamanda bellek-mekân ilişkisinin "kimlik" kavramını nasıl inşa ettiğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bireyin geldiği toplumun düşünce dünyası ile temeli atılan kimlikler bellek mekânı yoluyla kendine süreklilik kazandırır. Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* romanı, doğu-batı, yeni-eski ve modern-gelenek ikiliklerini yansıtan ve kimlik kavramını da bu ikilikler ışığında ortaya koyan bir edebî eserdir. Bu çalışma *Fatih Harbiye* romanında bellek ve mekân ilişkisinin nasıl bir kimlik inşa ettiğini incelemektedir. Psikolojik hayatın şekillenmesinde de belleğin ve mekânın doğrudan ilişkisine dikkat çeken bu çalışmada *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanı kişisel bellek ve mekân ilişkisi için önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Mekân, Toplumsal kimlik, Edebiyat

MEMORY AND SPACE IN LITERARY TEXTS: AN INVESTIGATION ON NOVELS OF FATİH HARBİYE AND DOKUZUNCU HARİCİYE KOGUSU – NINTH SURGICAL WARD-

ABSTRACT

This study deals with the relationship between memory and space in Peyami Safa's novels. Literary texts are a field of memories by means of imagination or directly from life itself. The author, who can only imagine what he has experienced, takes advantage of memory while writing his text. Therefore, literature constitutes an important resource for studies related to memory. The concept of space that indicates a place where memory is held is an important research object of this study. Because memories, knowledge, experience and life experiences that make an impression in memory always take place in a space. For this, space, besides being a concept that supports memory, actually has a memory itself. Memory spaces emerge as a result of this approach. Memory spaces have a great influence on the formation of social identity. This study also tries to reveal how the memory-space relationship constructs the concept of "identity". Identities which are laid foundation with the world of thought of the society from which the individual comes gain continuity through the memory space. *Fatih Harbiye*, Peyami Safa's novel, is a literary work that reflects the east-west, new-old and modern-

tradition dualities and reveals the concept of identity in the light of these dualities. This study examines how the relationship between memory and space constructs an identity in Fatih Harbiye's novel. In this study, which draws attention to the direct relationship of memory and space in the shaping of psychological life, the novel *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* – Ninth Surgical Ward- is an important example for the relationship between personal memory and space.

Keywords: *Memory, Space, Social Identity, Literature*

GİRİŞ

Platon'dan günümüze kadar pek çok filozof, bilim adamı ve düşünür, hatırlama, unutmama, geçmişten geleceğe bir yolculuk yapma, bilgiyi depolama ve gerektiğinde geri çağırma gibi işlevleri üstlenen bellek kavramını ele almışlardır. Bellek, biyolojik açıdan hayatta kalma ve dış dünya ile uyum sağlama, psikolojik açıdan ise duyumlarımızı ihtiyaç ve gayelerimiz doğrultusunda şekillendirmeyi sağlamak üzere iki temel boyut içinde değerlendirilir (Cangöz, 2005: 51-52).

İlk görünüşte hatırlama işlevine delalet eden bellek, ihtiva ettiği anlam dünyası vasıtasıyla vakıaların açıklanması ve kavramlaştırma yoluyla yeni fikir ve manaların kapısını aralamıştır. Bu yüzden belleğin felsefî alana açılan kapısı, kavramın teorik temellerinin anlaşılmasında önemli bir merhale teşkil eder. Henri Bergson, *Madde ve Bellek* isimli eserinde belleği işlevleri bakımından ikiye ayırır: beden belleği –anlık bellek- ve geçmişin belleği –gerçek bellek-. Bergson'a göre (2007: 112-114) her iki bellek birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Beden belleği kısmen anlık bir bellek olup esasında gerçek belleğin yani geçmişte yer alan ve deneyimler neticesinde oluşan belleğin vasıtasıyla mevcut duruma uygun karşılıklar veren bir bellek olma özelliğine sahiptir. Bergson'un belleğe ilişkin felsefî görüşlerinin temelinde onun madde fikri ve tin felsefesi yatmaktadır. Bellek kavramı da felsefî sahada madde – ruh karşıtlığı meselesini çözmek için yararlandığı bir teoridir. Bellek, eylem öncesi karar sürecinde yer alan ve geçmişte kalan tecrübeler silsilesi ile oluşan belleğe sahip bir bilinç ile yakın temas içindedir. Bu temas beden ile tin arasındaki bağı da ortaya koyar. Şöyle ki, anlık algı maddeyi ve 'katıksız anı' da tını temsil eden kavramlardır. Esasında algı, belirli bir süre içinde gerçekleştiği için bir bellek işlevi görür. Dolayısıyla madde ile tının kesişim noktasında yer alırlar. Neticede tin ile madde sıkı bir birlikte içindedir ve algılar –Bergson'a göre maddî niteliktedir- tin tarafından hareket hâlinde dışarıya çıkarılır. Bu, özgürlük-zorunluluk karşıtlığında özgürlüğe giden yoldur aynı zamanda. (Bergson, 2007: 178-182).

Belleğin geçmiş deneyimlerin barındığı bir kavram olarak ele alınması, onu tarih bilimiyle ilişkisi bakımından değerlendirmeyi de gerekli kılar. Enzo Traverso (2009), "Geçmiş Kullanma Kılavuzu" isimli kitabında belleği, aktarılan deneyimin içinde görünmemiş, yüzeysel kalmış olan şeylerin ortaya çıkarılması olarak tanımlamaktadır. Buradan hareketle yazar tarih ile bellek arasındaki ayrıma dikkat çeker: bellek, hatıraların üzerinde titizlikle durduğundan daha tekil ve öznel bir yapı sergilerken tarih daha seküler bir bakış açısıyla evrensel bir nitelik taşır. Bellek tarihten önce de vardı fakat tarih belleğe dayanmak suretiyle ilmî ve sistemli bir bilgi olarak doğdu. Traverso, bellek ile tarih arasındaki ilişkide eleştirel bir konumda durur. Mesela güçlü bellek – zayıf bellek kavramlarını mukayese ederek tarih yazımında, devletlerin destekledikleri güçlü belleklerin daha büyük bir tesire sahip olduğunu vurgular. Zayıf bellek ise destekten mahrum olduğu için daha öznel ve köşede kalmıştır.

Bellek oldukça geniş bir sahadır. Geçmiş ile bugün arasında anahtar bir kavramdır. Her şahsın, her kurumun ve her oluşun bir geçmişi dolayısıyla bir belleği vardır. Mesele belleği gün yüzüne çıkartmak ve bugüne anlamlı bir çerçeve içinde taşımaktır. Bu itibarla belleğin bilgi, anı ve tecrübe vesikası olan edebiyatla doğrudan doğruya bir bağı söz konusudur.

Walter J. Ong (2014), *Sözlü ve Yazılı Kültür* isimli eserinde yazı öncesi dönem olan sözlü kültür devrinde belleğin hayatın merkezinde yer aldığını belirtir. Toplumun ve bir milletin gelenek, görenek ve hayat tarzlarının aktarılmasında büyük rol oynayan şiirler, destanlar ve halk hikâyeleri hep belleğin yardımıyla söylenirdi. Esasında yazının temelinde de belleğe yardımcı olmak düşüncesi yatar. Öyle ki

Ong'a göre (2014: 104) yazı, belleğe yardımcı bir unsur olarak ortaya çıkan sözün teknolojileşmesini sağlayan bir devrim niteliğindedir. Yazının ve onun vasıtasıyla bilginin hızlı bir şekilde yayılmasını mümkün kılan matbaanın düşünce ve anlatıma da büyük etkisi söz konusudur. Sözlü kültürde hayatı role sahip olan bir dizi sözel kalıp bellekten yazıya aktarılmış, böylece zihin yeni düşünce ve kavramlarla meşgul olmuştur (Ong, 2014: 38). Edebiyatın da bu süreçte belleğin taşıyıcısı ve esasında geçmişten günümüze kadar gelmeyi başarmış fikirlerin aktarıcısı olduğu şüphesizdir.

Edebiyat, bir milletin kültür ve medeniyetine ait bütün maddî ve manevî unsurlarının değişik şekillerde yansımalarıdır. Edebî metinler, maddî ve manevî kültür ve medeniyet kıymetlerinin temel değerlerini ihtiva eder, onlara derin manâ ve güzellikler verir (Kaplan, 1996: 14). Edebiyat, bu özelliğinden dolayı bir milletin kolektif belleği ve kimliği hakkında kayda değer bilgiler vermektedir.

Bir edebî metin olan roman da hayatın aksıdır. Peyami Safa'ya göre "roman, cemiyetin aynasıdır." İçinde bulunduğu toplumun siyasî ve içtimâî temayüllerini olduğu kadar bunlara karşı gelişen itirazları ve zıtlıkları da içinde barındırır. Bu yüzden roman toplumsal hâdiselerin birer aynası olma görevini görür (Safa, 1942: 2).

Edebî metinlerin bellekle olan ilişkisini açıklamaya yönelik yapmış olduğu çalışmasında Aranyosi (2012, s. 95-96), edebiyatın olası dünyalar tesis ettiğini belirtir. Bunlar, "kendi dünyamızın" sosyal, tarihî ve kültürel açıdan daha iyi anlaşılabilmelerini sağlar: unutulmuş, eskiyen ve kaybolan değerler, belleğin anlatılarla ortaya çıkarılmasına yol açacak yeni zaman-mekân, tarih ve insanları işaret eden yerleri yeniden ele alış tarzıyla mümkün kılınabilir.

Hayatın kendisi "şimdi"nin yani yaşanan anın dışındaki zamanlarda sürekli bir anımsama sürecidir. Hemen her fiil bunun bir yansımasıdır. Edebiyat da, bellek ve hayal gücünün bir yarışma alanıdır. Hayal gücünün kaynağı da belleğe dayanmaktadır. Zira edebî metinleri oluşturan yazar, geleceği düşlerken veya yeni bir olay kurgularken hep belleğinin, yani geçmişin yaşantılarının izdüşümünden harekete geçmektedir. Dolayısıyla edebiyat, anımsamaya dayalı bir bellekler alanıdır (Sayın, 2006: 39-41).

Sonuç olarak bellek ve edebiyat arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Olası dünyaları tesis eden edebî metinler, kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısı konumunda olduğundan yazıldıkları dönemin belleklerini de yansıtır. Bu makalede ele alınan Peyami Safa'nın romanları da bu çerçevede yazarın bağlı bulunduğu toplumsal ilişkileri gösteren bir bellekler alanıdır.

Belleği destekleyen önemli bir unsur olan mekân, yaşanmışlıkları hafızasına alan bir kavram olarak ön plâna çıkar. İkinci bölümde mekânın bizzat kendisi bir bellek oluşturucusu olarak ele alınmıştır. Bellek mekânı, yalnızca somut değil soyut bir kavram olarak da alınabilir. Mekân kavramını fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alan Gaston Bachelard, mekânın iç dünyamızın bir köşesinde yer ettiğini belirtir. O, şimdiki zamanda somut olarak yer almasa da yaşanmışlığın etkisiyle iç dünyaya nüfuz eder. Bunun dışında Bachelard, mekânın canlılığını vurgular. Cansız anılar, ancak mekân ile sağlamlaşır. Mekân zamanı dondurur, belirli bir çerçeve içine sıkıştırır (Bachelard, 2013: 38-40). Mekânın bu özelliği, onun geçmişine vurgu yapar. O mekânın duvarlarına, eşyalarına ve daha soyut bir şekilde aslında içine sinmiş ve kendine özgü bir tarihi vardır. O, kaydeder ve hafızasına alır. Dolayısıyla mekâna dair geliştirilen tüm bu kavramlaştırmalar, belleğin bir yansımasıdır.

Mekânın soyutluğu, mekâna atfedilen anlamlar ve mekân aracılığıyla temsil edilen fikirler şeklinde tanımlanabilir. Sanat eserleri bunun açık bir örneğini teşkil eder. Tül Akbal Süalp'e göre (2004: 101-105) mekân, sinema alanı için de iktidarın, cinsiyetin, toplumsal konumun ve yeniden üretimin temsil edilmesi bakımından son derece geniş bir kavramdır. Yazar, film örnekleriyle mekânların soyut anlamlar ihtiva eden niteliğini, duygu ve düşünce çeşitliliğini ortaya koyar. Ona göre mekân "dinamik ve değişebilen" özelliğe sahip olduğundan "zaman ve toplumsal varlıklarla" diyalektik bir ilişki içindedir. Dolayısıyla zamana ve toplumsal değişimlere paralel olarak mekânın taşıdığı anlam da değişkenlik gösterir. Bu, mekânın canlılığı hususunu dile getiren Bachelard'ın düşüncesine yaklaşılarak

bellek ve mekân kavramının da hem soyut hem de somut bir şekilde temsil gücüne sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Bellek ve mekân arasındaki ilişki genelde sanat eserinde, özelde edebî metinlerde nasıl bir konumda yer almaktadır? Edebî metinlerin yansıttığı içtimaî gerçeklikler veya psikolojik ve sosyolojik vakıalar bellekte ne şekilde yer etmiştir? Bellek mekânları toplumsal kimliği nasıl inşa etmiştir? Bu çalışmada bu soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın ana hedefi, sosyal bilimler sahasında disiplinler arası bir mahiyete sahip olan bellek kavramının mekân kavramıyla bir arada kullanılarak metin incelemelerinde teorik bir zemin oluşturabileceğini göstermektir.

Bu çalışmada Türk edebiyatının önemli yazarlarından Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koşuşu* romanları bellek ve mekân ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Fatih Harbiye, kolektif bellek ve toplumsal kimliğin mekân ile olan bağınyı yansıtırken Dokuzuncu Hariciye Koşuşu bir kişinin -bizzat yazarın kendisinin- öz yaşam öyküsünden hareketle kaleme alındığı için kişisel bellek ve mekân arasındaki ilişki çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu iki romanın seçilme nedeni mekân kavramının ilk aşamada, toplumsal belleğe nasıl tutunduğunu göstermektir. Burada modernleşme ve Doğu – Batı çatışmasının roman karakterlerine dolayısıyla kolektif kimliklere nasıl yansıdığı da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada ise kişisel belleğin mekân kavramıyla olan ilişkisinin psikolojik boyutu incelenmiştir.

KOLEKTİF BELLEK, BİREYSEL BELLEK VE TOPLUMSAL KİMLİK

Bellek mekân ilişkisi veya bellek mekânları, öncelikle belleğin iki farklı türü üzerine düşünmeyi gerektirir: kişisel bellek ve kolektif bellek. Her iki kavram da bellek teorisinden çok farklı anlamlar içermez. Bununla beraber belli konuları anlamak veya geçmişe ilişkin yani belleğe ait bilgileri tasnif etmek amacıyla söz konusu iki kavramı açmak gerekir.

Bireysel veya kişisel bellek, insanın kendi geçmişine gönderme yapan bir kavramdır. Paul Connerton'a göre (2014: 42) kişisel bellek “konusunu bir kimsenin yaşam öyküsünden alan anımsama eylemlerini” gösterdiğinden kişinin kendisiyle ilgili görüş ve kavrayışına vurgu yapar. Geçmişe bakış biçimiyle şekillenir. Yani geçmişteki eylemler bugünkü kişisel kimlik yapısına göre bellekte yer eder. Dolayısıyla kişisel bellek kişinin geçmişten bugüne aktardığı ve özel olarak seçilmiş olan her türlü bilgi, tecrübe ve yaşanmışlıkların muhafaza edildiği ve gerektiğinde kullandığı bir depo gibidir.

Öte yandan belleğin sosyal yönü “kolektif kimlik” kavramıyla ortaya çıkar. Bellek kavramının ele alınışı ve bizzat bu çalışmanın teorik temellerinin oluşmasında Maurice Halbwachs'ın bellek hakkındaki çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Halbwachs'a göre bireyin belleği, toplumsal koşullar ve etkileşim yoluyla oluşur. Birey, hatıralarını sosyal grup içinde oluşturulan anlam bağlamında algılar. Halbwachs, bireysel belleği ise “kişinin çeşitli grup belleklerine katılımı sonucu oluşan çok katmanlı bir yığılım” olarak tanımlar. Böylece yazara göre, toplumsal ve bireysel bellek arasındaki temel ayrım kişinin gruba katılma ve iletişim sürecindeki derece farkında ortaya çıkmış olur (Assman, 2015: 44-45).

Belleğin dinamikleri yaklaşımını ele alan Misztal, belleğin “aktif bir anlamlandırma süreci” olduğundan bahseder. Bu yaklaşımda geçmiş salt bir süreklilikmiş gibi kavranmaz. Bunun yerine aktörlerin rolü, zaman ve toplumsal kimlik gibi unsurlar dikkate alınır. Kolektif bellek, anlatı yoluyla oluşan imgelemin oluşturduğu nesnel düzlemde değerlendirilir ve alternatif bir düzlem, bu yolla ortaya konabilir. Schudson da, belleğin geçmişten şimdiye uzanmasında kişisel, sosyal ve kültürel unsurlara dikkat çekmiştir. Bireylerin yaşanmışlıkları, sırasıyla önce kendi hayat tecrübeleri, sonra hukuk gibi sosyal kurumlar ve dil gibi sembolik sistemlerden geçerek şimdiye ulaşır. Dolayısıyla bellek birden fazla dinamiğe ve iç mekanizmaya sahiptir (Aranyosi, 2012: 18-20).

Genel olarak insanın, toplumun veya bir grubun belirli ölçütlere göre (mesela cinsiyet, din, etnik köken, ulus vs.) kendini tanımlama tarzı olarak beliren kimlik kavramının bellekle doğrudan bağlantısı

söz konusudur. Zira aidiyet duygusuna sahip olan kimlikler, kendi sürekliliklerini sağlayabilmesi için bir belleğe ihtiyaç duyarlar. Toplumsal kimliğin inşası, bizzat belleğin işlevlerine yaslanır. Ulusal ve dinî bayramlar, törenler, ortak hatıralar, geleneksel kurallar vs. belleğe dayanarak geçmişten günümüze aktarılabilirler.

Anthony Smith (1994: 17-21) kolektif kimlik türlerini üç ana çerçevede değerlendirir: cinsiyete dayalı, mekân veya ülke/toprağa dayalı ve sosyo-ekonomik toplumsal sınıfa dayalı kolektif kimlikler. Dinî ve etnik kimlikler, toplumsal kimlik kategorisinde olup bir sınıfla veya ülkeyle sınırlı tutulamazlar, oldukça geniş bir topluluğa seslenirler. Sınıf kimlikleri üretim ve mübadele alanlarına, dinî kimliklerse iletişim ve toplumsallaşma alanına dayanırlar. Bu yüzden sınıf kimlikleri bir iş yerinin veya mekânın belleğine ihtiyaç duyarken dinî kimliklerde, kültürel aktarımın sağlanabilmesi için belleğin temel işlevleri gereklidir.

Ernest Gellner'e göre (2018: 113) sanayi toplumunun oluşumuna etki eden temel unsurlar ile kimlik kavramı arasında önemli bir bağlantı vardır. Okuryazarlığın artması, gelişmiş bir işbölümü, hareketli ve eğitilmiş bir toplum, müşterek kültür bağı sanayi toplumunu, dolayısıyla da ulusçuluğu meydana getirmiştir. Toplum üyelerinin böyle bir ortama ayak uydurabilmesinin en etkili yolu ise eğitimidir. Eğitim, toplumun üyelerine iletişim kurma, sosyal olma gibi önemli beceriler ve bu sayede onlara yeni bir kimlik kazandırır. Bu kimlik, kişiye ait olduğu topluma tutunma ehliyeti anlamına gelir. Ernest Gellner'in düşünceleri *Uluslar ve Ulusçuluk* isimli eserinde ortaya koyduğu tezin muhtemel bir neticesidir. Kimliğin kazanılmasında eğitimin önemi şüphesizdir. Bununla beraber toplumsal kimlik, aynı zamanda toplumun kültür ve gelenekleri, hayat tarzı ile de doğrudan ilgilidir.

Toplumsal kimliğin oluşumunda dinî, kültürel, sosyolojik ve psikolojik pek çok etken vardır. İnsan grup içi iletişim yoluyla bu etkenlerin farkında olur. Söz konusu farkındalık aynı zamanda bireyin kolektif kimlik ve kolektif bellek süreçlerine de doğrudan etki eder. Çünkü insanın grup içinde sürekliliğini sağlayabilmesi için bilinçli bir şekilde katılım sağlaması ve grubun kendine özgü değerlerini benimsemiş olması gerekir. Bu değerler de bellek yoluyla kazanıldığına göre bellek, toplumsal kimliği inşa eden bir unsur olarak ortaya çıkar.

Gerçekten de bellek, toplumsal kimliğin inşasında kaydadeğer bir fayda sağlar. Müşterek bir geçmiş vurgusu, bu vurgu ile oluşturulan tarih, anılar, değerler, gelenekler ve kültür kolektif bellek vasıtasıyla toplumun kimliğini oluşturur. Böylece kimlik, tarih ve aidiyet bellek vasıtasıyla birbirine bağlanır. Bellek, zamanla kimliği tasdik eder ve hem bireysel hem de toplumsal açıdan iki önemli işlev görür. Bireysel olarak insanda yaşadığı toplum içinde bir süreklilik hissi meydana getirir. Toplumsal olarak müştereklik çatısı altında toplanan grupların birbirleri ile bağı güçlendirir (Bilgin, 2007: 218-220). Sonuç olarak bellek, muhtelif öğeler vasıtasıyla ortak değerlerin sürekliliğini ve yeniden üretilmesini sağlayarak toplumsal kimliğin vücut bulmasını, devamlılığını, hatta değişimini temin eder. Bu yüzden bellek yalnızca geçmişe ait değildir, bilakis dünden ziyade bugünü şekillendiren bir kavramdır.

HAFIZA KAYDEDİCİLERİ OLARAK MEKÂNLAR: BELLEK – MEKÂN İLİŞKİSİ

Mekân, bellekte yer eden yaşanmışlıkları içinde barındıran bir unsur olarak ön plâna çıkar. İnsanlar, yaşanan hâdiseleri belli bir mekânın özelinde hatırlar ve onları yeniden üretirler (Levent, 2017: 726). Bellek ve mekân iç içe geçmiş kavramlardır: mekân, belleğin bir aracı –hatırlama, unutma gibi işlevleri bakımından- olduğu gibi aynı zamanda onu koruyan ve sürekliliğini sağlayan bir konumdur.

Aldo Rossi'ye göre kolektif bellek, mekâna dair her değerlerin birlikteliğidir. Mekânda yaşanan sosyal etkileşimler mekân belleğinin bir unsuru olarak tarihî süreçte eklenerek mekânı biçimlendirir. Mekânı bir organizma şeklinde gören Rossi, onun bir öze ve hatta kolektif belleği içinde taşıdığından bir mekân ruhuna –yazarın tâbiriyle genius loci- sahip olduğunu belirtir (Rossi'den aktaran Levent, 2017: 726).

Toplumsal etkileşim ve faaliyetler, belirli mekânlar içerisinde gerçekleşir. Böylece mekânlar çeşitli değerlerle işaretlenmek suretiyle sembolik ve soyut bir anlam dünyasına kavuşur. Dolayısıyla sahiplenilen ve önem atfedilen bu mekânlar toplumsal kimlik ve bellek inşasında önemli bir konumda bulunur (Bilgin, 2007: 221). Mekânın taşıdığı zengin anlam hafızalara kaydedilir. Böylece sonraki kuşaklar için de hemen hemen aynı anlamda var olmaya devam ederler. Böylece mekân bir ‘bellek mekânı’na dönüşür.

Bellek ve mekân arasındaki bu yakın ilişki kültürün taşıyıcısı ve yansıtıcısı olan edebiyatta da önemli yere sahiptir. Olası dünyaları oluşturan edebî metinlerdeki mekân anlayışı da “bellek mekânları” veya “mekânın belleği” kavramlarından hareketle oluşur. Edebiyat metinlerinin bellek-mekân ilişkisi bakımından incelenmesi için teorik bir temele ihtiyaç vardır. Bellek, toplumsal kimlik ve edebiyat arasındaki bağın dışında bu çalışmanın teorik çerçevesi, Jan Assman’ın “Hatırlama Figürleri” ve Pierre Nora’nın “Hafıza Mekânları” kavramları ile şekillenmiştir.

“Hatırlama Figürleri”

Jan Assman, Halbwachs’ın “Hatırlama Görüntüleri” olarak isimlendirdiği, bellekte bir olgunun yer edebilmesi için gerekli olguları “Hatırlama Figürleri” olarak tanımlamaktadır. Assman, bu figürleri üç ayrı başlıkta ele almıştır (Assman, 2015: 46-50):

1- Zaman ve Mekâna Bağlılık: Kolektif bellek belli bir mekânda cisimleşir ve belli bir zamanda güncelleştirilir. Grup içi iletişim bir sahnesi, kimliklerin sembolü ve hatıraların dayanak noktası olarak belli mekânların yaratılmasına ve garanti altına alınması gerekir. “Belleğin mekâna ihtiyacı vardır.”

2- Gruba Bağlılık: Kolektif belleğin sürekliliği için bireylerin ortak bir katılımı gereklidir. Bu katılım bireylerin aynı zamanda kimlik özellikleridir. Kolektif belleğin zaman ve mekân kavramları da grubun “duygusal ve değerlerle yüklü yaşam bağlamı” çerçevesinde oluşur. Grubun saygınlığı ve sürekliliğinin devamı, grubun ortak anılarına dayanarak oluşur. Bunun için de belleğe başvuru ihtiyacı ortaya çıkar.

3- Tarihin Yeniden Kurulması: Tarihi hadiseler, olduğu gibi muhafaza edilmezler, grubun kendine özgü değerleriyle biçim kazanırlar. Geçmişten günümüze uzanan sürecin değişken ilişkileri çerçevesinde yeniden örgütlenirler. Böylece hem geçmişi hem de geleceği içine alan iki yönde ilerleyen bir bellek anlayışı ortaya çıkmış olur.

Assman’ın bu hatırlama figürü, Traverso’nun belleğin alternatif bir tarihyazımında oynayabileceği kurucu rol için bahsettiği durumu akıllara getirir. Belleğin geçmişi, farklı grup yaşantıları özelinde yeniden kurgulanması resmî evrensel tarih anlayışının karşısına çıkabilecek bir düşüncenin de kapısını aralayabilir.

Belleğin hatırlama figürleri, edebî metinler içine yerleştirilebilecek bir çerçeve sağlar. Zira mekân ve kimlik, kolektif belleğin kurgulanması ve yeniden üretilerek süreklilik kazanmasını sağlarlar. İşte bu yeniden üretilme süreci kültürel ve edebiyat, bu kültürel aktarımı sağlayan bir sanattır.

“Hafıza Mekânları”

Pierre Nora (2006), bellek ve mekân ilişkisini “hafıza mekânları” olarak isimlendirdiği bir kavram vasıtasıyla izah etmektedir. Modern öncesi dönemde bir hafıza çağı vardı. Hafıza “şimdi”ye vurgu yapan bir kavram olarak hayatın her alanına nüfuz etmişti. İnsanlar belleklerinin yardımıyla hayatlarını sürdürmekteydi. Modern dönemde ise pozitivist tarih yazımı ile beraber “tarih – hafıza” kavramı doğdu ve artık bellek, tarihin başvurduğu engin bir derya hâlini aldı. Yani hafıza, hayatın her alanında olmaktan çıkarak tarih yoluyla sürekli hatırlanan bir kavram oldu. Nora, bu döneme hafıza mekânı ismini vermiştir. Zira artık milletler, hafıza mekânları ile kendi kimliklerini inşa ediyorlar ve onun sayesinde millî bilinçlerini oluşturuyorlar. Böylece ‘hafıza mekânı’, tarihi süreç içinde somut ve soyut

bir mana kazanmıştır. Hafıza mekânı kavramı somut olarak törenler, imgeler ve günlükler gibi birtakım faaliyetler ile kaydedilir ve böylece süreklilik kazanır. Hafıza mekânlarını destekleyen anlam ve değer yüklü her şey ise kavramın soyut niteliğini ifade etmektedir.

Nora, Traverso'nun bellek-tarih anlayışına benzeyen bir tarih anlayışından hareket eder. Buna göre hafıza, tarih ile bütünleştikten sonra herkes veya her grup kendi kimliklerini yeniden tanıma ihtiyacıyla özel tarihler oluşturmuşlar, böylece tarihin tarihi olgusu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden yazara göre tek bir tarih anlayışından ziyade her gruba özgü kolektif belleklerde yer eden bir tarih anlayışı ve yazımı doğmuştur (Nora, 2006: 27). Nora (2006), bu yüzden *Hafıza Mekânları*'nda tek bir Fransa tarihinden değil, Fransa'lar tarihinden söz etmenin daha doğru olduğunu savunur. Çünkü ona göre bilimsellik adı altında belli bir ulusalcılık ve müzecilik çılgınlığı ile oluşturulan tarih, hafızanın gösterdiği alternatif tarih verileriyle oluşturulacak -bu belki ulusal tarihin hakikî çerçevesini de sunabilir- bir tarihin önüne geçer.

Nora'nın tarih ile hafıza arasındaki ilişkiyi anlatan en önemli kavramı mekândır. Çünkü onun anlatışıyla hafıza mekânları, içinde barındırdığı anlamlar vesilesiyle kolektif belleğe özgü bir tarih perspektifi verir. Pierre Nora'ya göre (2006: 171) hafıza mekânları; somut veya soyut olarak bir topluluğun ortak hafızasında yer eden anlamlı birimdir. Yazar bu düşüncesini şu ifadelerle açıklamaktadır:

Hafıza mekânı benim gözümde asla sadece fizikî, elle tutulabilen, görünür bir nesne olmadı. Bazı somut nesnelere "hafıza mekânı" olarak önerdiğim deyişle kavrayabildiğimi düşünmemin nedeni, bu hatıra nesnelere doğası ile ortak noktaları sadece simgesel olan ve içerikleri de hafıza olan son derece çeşitli nesnelere arasında bir yakınlaştırmanın olmasıdır.

Nora'nın bu açıklamalarından hareketle hafıza mekânları, belli bir grubun içinde oluşmuş kolektif belleğe dair maddî ve manevî algılayış ve anlamlandırma tarzları olarak değerlendirilebilir. Böylece edebî metinler içinde kolektif belleğin mekân özelinde somut ve soyut anlam kalıpları da göz önünde tutulmalıdır.

Hatırlama figürleri ve hafıza mekânlarına ilişkin teorik açıklamalar, Peyami Safa'nın romanlarındaki bellek ve mekân ilişkisini çözümleme imkânı vermiştir. Kolektif ve bireysel bellek, hatırlama figürleri veya hafıza mekânı yoluyla metinde ortaya çıkarılmış, kimlik, bellek ve mekân arasındaki ilişki bu şekilde ele alınmıştır.

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA BELLEK VE MEKÂN

Peyami Safa (1899-1961) Cumhuriyet devri Türk edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Özellikle romanlarıyla şöhret kazanmış olan yazar, ruhî tahlillerin yanı sıra devrinin fikir meselelerini de edebî eserlerine naksetmiştir. Safa, romanlarında kendi fikirlerini belli karakterler üzerinden ifade eder, tartışır ve açıklar. Muhafazakârlık ve milliyetçilik düşünceleri, bireyin psikolojik yaşantısı, modernleşme süreci ve Batılılaşma meselesi romanlarının ihtiva ettiği ana fikirlerdir.

Bu çalışmada Peyami Safa'nın Fatih Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koğuşu isimli romanları bellek ve mekân ilişkisi üzerinden incelenmiştir.

Fatih Harbiye Romanında Bellek ve Mekân

Doğu ve Batı medeniyetleri üzerine yazılanlar modernlik-gelenek, eskilik-yenilik, madde-mana gibi ikili karşıtlıklar etrafında yoğunlaşmıştır. Her iki medeniyetin birer bellek mekânı şeklinde okunması, mukayesenin daha farklı bir zeminde değerlendirilmesini mümkün kılar. Bu bellek mekânları söz konusu karşıtlıklara uygun bir kimliğin inşasında önemli rol oynarlar.

Daryush Shayegan'a göre (2002: 87) modernlik/Batılılaşma ve gelenek/İslamileşme arasındaki terkip, esasında bir "yamalama" işlemidir ve bu durum "çarpıklık" olgusuna neden olur. Doğu ve batı arasında cereyan eden gerilim Türkiye'de Batılılaşma vakıyasından sonra daha net bir şekilde görülmeye başlamıştır. Bir yanda din, gelenek ve maneviyat diğer yanda modernlik, gelişme ve maddecilik sıkı bir çarpışma sahnesi sergiler. İşte tüm bunlar bellek mekânları vasıtasıyla inşa edilen kimlikleri destekler. Bununla beraber arada kalmış olanlar da kimlik buhranı yaşarlar. Batılılaşmanın getirdiği kimlik buhranı yalnızca akademik metinlerin değil edebî metinlerin de ele aldığı konulardan biri olmuştur.

Fatih Harbiye romanı, Peyami Safa'nın (2015) Doğu Batı meselelerini tartıştığı bir eserdir. Yazar burada ana karakter Neriman üzerinden İstanbul'un Fatih ve Harbiye semtlerini Doğu ve Batı medeniyetlerinin birer örneği şeklinde ele alır ve bu iki ana mekânı ayrıntılı bir şekilde tahlil eder. Neriman'ın belleğinde Fatih ve Harbiye başta olmak üzere Doğu ve Batı düşüncesini yansıtan diğer mekânların nasıl yer ettikleri incelenmiştir. Bu inceleme belleğin mekân vasıtasıyla toplumsal kimliği nasıl inşa ettiğini ve yeniden ürettiğini göstermiştir.

Fatih Harbiye Romanının Kısa Özeti

Romanın başkahramanı Neriman, bugün tarihî yarımada denilen İstanbul'un Fatih semtinde babası Faiz Bey'le birlikte oturmakta ve Darülelhan'ın Alaturka musikisi bölümünde okumaktadır. Fatih, genellikle muhafazakâr insanların yaşadığı ve Doğu medeniyetine has özellikleri yansıtan bir muhittir. Neriman, yedi yıllık erkek arkadaşı olan Şinasi ile aynı muhitte oturmaktadır. Şinasi de Neriman gibi Darülelhan'da eğitim görmekte ve kemençe çalmaktadır. Şinasi ve Faiz Bey Fatih semtinde oturan insanlar gibi muhafazakâr ve şarklı yaşam tarzını benimseyen karakterlerdir.

Neriman, öncelikle bulunduğu semtten, babasından ve sevgilisi Şinasi'den, yaşam tarzları dolayısıyla sıkılır ve okuldan arkadaşı Macit'le Beyoğlu'nda Maksim Salonu'na gider. Köprü'nün diğer tarafında, Harbiye yakasında, hayat çok başkadır. Burada daha modern bir hayatla tanışan Neriman bulunduğu muhitten soğur ve Şinasi'ye yalan söyler. Neriman gerek muhitinde gerekse Şinasi ve Faiz Bey tarafında değişmeye başlar. Macit, Neriman'ı bir buluşmasında Beyoğlu'nda bir baloya davet eder. Neriman, bu baloya gitmeyi çok istemektedir fakat ona hazırlanmak için gerekli parası yoktur. Babası Faiz Bey'in gözüne girmek için geleneksel aile terbiyesi ile yetişmiş bir kız gibi davranır ve babasına da sırf bu baloya gidebilmek için Şinasi'nin kendisine eşlik edeceği yalanını söyler.

Bu sırada Şinasi, Neriman'ın hallerine üzüldüğü için arkadaşı Ferit'le dertleşir. Ferit, Neriman özelinde Batı yaşam tarzına özenen kızların medeniyeti şekli yönleriyle anladıklarını ve hakikî manada bir medeniyet anlayışına sahip olmadıklarını ifade eder. Neriman, baloya gitmeyi kafaya koymuştur ve babası Faiz Bey, bunun için borç para ararken o da dayısının kızlarından tuvalet seçimi için tavsiye almaya Şişli'ye gider. Modern bir hayat süren kuzenleri, Neriman'a balo yerine evlerinde misafir ettikleri ve kendilerini derinden etkileyen yaşlı bir Rus kadının hayatını anlatırlar. Rus kadın, zamanında fakir, gururlu bir Rus genci ile sevgili olur. Senelerce yaşarlar. Sadık ve hisli olan kadın parayı pulu yıllarca ikinci plana atmıştır. Fakat sonra daha lüks bir hayatı tercih ederek bir Rum'la kaçmış ve istediği hayata kavuşmuştur. Aradığını zenginlikte bulamayan kadın eski sevgilisine geri dönmüş fakat Rus genci onu umursamamıştır. Kız daha sonra delirmiş ve intihar etmiştir. Bu hikâyeden etkilenen Neriman, Macit'in samimiyet konusundaki olumsuz düşüncelerini de hatırlar ve neticede beğenmediği Fatih semtinin insanların değerini çok geçmeden anlayarak baloya gitmekten vazgeçer ve eski yaşamına devam eder.

Fatih Harbiye Romanında Mekân Tahlili

Romanda yer alan mekânlar, toplumsal kimliği inşa eden bellek mekânlarıdır. Neriman, doğu batı arasında sıkışmış bir karakter olarak kimliğini bulmaya çalışır. Bu arayış serüveninde yazar, doğu ve

batıyı tasvir eden birden çok mekân kullanır. Bu mekânlar, bellek ve mekân ilişkisi bağlamında aşağıdaki şekilde tahlil edilmiştir.

Tablo 1: Fatih Harbiye Romanı Mekân Tahlili

Doğuyu Temsil Eden Mekânlar	Batıyı Temsil Eden Mekânlar
Fatih: Şinasi'nin Evi, Neriman'ın Evi Kahveler	Beyoğlu: Galatasaray Maksim Salonu Tünel Löbon Pera Palas
Süleymaniye: Neriman'ın Okuduğu Lise Tahinî Boyalı Eski Bir Konak	Şişli: Neriman'ın Dayısının Kızlarının Oturduğu Ev
Beyazıt: Meydan Tramvay İstasyonu (Fatih-Harbiye) Bahçeli Kahveler Sergi Çadırları	Osmanbey: Rum Zengininin İkamet Ettiği Muhit
Sultanahmet: Neriman'ın Anneannesinin Bir Dönemler Yaşadığı Konak	
Şehzadebaşı: Kahveler ve Meyhane	

Romanda Doğu ve Batı medeniyetine ait özellikleri barındıran mekânlar hafıza mekânları olarak belirir. Fatih semtinde oturan insanlar, mesela Faiz Bey, Gazali ve Harunu Reşit okur, Ney enstrümanını kullanır. Neriman'ın anneanesi bir zamanlar Sultanahmet'te bir konakta yaşar ve kişilik özellikleri Faiz Bey'in uzun yıllar ev işlerinde yardımcısı olan Gülter Hanım tarafından övülür: tertipli düzenli ev kadını olmasının yanında Arapça ve Farsça bilir, Naima tarihi okur. Alaturka musiki Batı musikişinasları tarafından bile övülen bir ses özelliğine sahiptir. Romanda anlatılan karakterler ve özellikleri tarafından anlam atfedilen değerler bir hafıza mekânı olan Doğu medeniyetinden doğmuştur.

Batı medeniyeti ise gelişmişliği, hareketi ve canlılığı temsil eder. Ancak romanda daha çok şekli yönleri ile ön plana çıkar. Cazbant çalınan, kokteyl içilen ve dans edilen bir yer olan Maksim salonu, Beyoğlu'ndaki modern dükkânlar, camekânlar, modern giyimli insanların yürüyüşleri Fransızca isimli pastane ve balo, Macit'in keman çalması vs. gibi unsurlar Batı medeniyetini temsil eden hafıza mekânları ve bu mekânları destekleyen unsurlar olarak sunulmuştur.

Bellek Mekânlarını Destekleyen Bazı Unsurlar:

Tablo 2: Doğu ve Batı Mekânlarını Destekleyen Unsurlar

“Doğu” Mekânını Destekleyen Unsurlar	“Batı” Mekânını Destekleyen Unsurlar
Karakterler: Şinasi, Faiz Bey (Neriman’ın Babası), Gülter, Sarman (Neriman’ın Kedisi), Neriman’ın Büyükannesi	Karakterler: Macit, Neriman, Neriman’ın Kuzenleri
Gereçler: Köşe (Ot) Minderi, Alaturka çekmece ve dolap, Tesbih (Kehribar), Hacı Yağı, Başörtüsü	Gereçler: Sandalye, Konsol, Kanepe, Parfüm, Modern Camedânlar
Müzik Enstrümanları: Kemeçe, Ney, Ud	Müzik Enstrümanları: Keman, Piyano

Romanda Doğu ve Batı bellek mekânlarını destekleyen pek çok unsur bulunur. Bu unsurlar bellek mekânları ile adeta özdeşleşmiştir. Bu, aynı zamanda Bergson’un bellek teorisinde geçmişin belleği olarak bahsettiği ve deneyimlerin ve yaşanmışlıkların alanı olarak tarif ettiği gerçek bellektir. Çünkü tecrübeler silsilesi neticesinde meydana gelmiştir ve şimdiki eylem, tercih ve kararlarımızda etki sahibidir. Çünkü kendine özgü bir anlam dünyası tesis etmiştir. Bu unsurlar da söz konusu anlam dünyasını güçlendirir ve yeniden üretir.

Şinasi, Neriman’la Darülelhan’da Türk musikisi eğitimi almaktadır. Neriman’ın uzun süre derslere devam etmemesi, enstrümanını çalmak istememesi Şinasi’yi şüphelendiren ilk hareket noktası olmuştur. Bellek mekânını destekleyen unsurlar içinde müzik enstrümanları önemlidir. Kemeçe, ney ve ud, Türk musikisiyle, keman ve piyano ise batı musikisiyle anılır. Udu terk eden Neriman, Doğu bellek mekânını temsil eden önemli bir unsuru terk etmek suretiyle kopuşun ilk sinyallerini verir.

Şinasi’nin belleğinde ve hayalinde muhafazakâr Neriman vardır. Şinasi, belleğinde onu arıyor, onun bu halini beğeniyor ve belleğinde onun bu hallerini hatırlayarak değişmiş olmasına üzüyor:

Siyah saten gömleklili, siyah başörtülü kız. O vakit böyle koşmazdı. Liseden çıkar ve Süleymaniye’nin köşesinde görünürdü. Kolunda çantası, başı önüne eğilmiş, gözlerinde korku ve dudaklarında tebessüm, Şinasi’nin yaklaştığını görünce korkusu giden ve sevinci artan gözleriyle yere bakar, hafifçe kızarırdı. Sonra yan yana hiç konuşmadan, epey yürürler ve buluşmanın ilk zevkini bu sükût içinde daha çok hissederlerdi (Safa, 2015: 14).

Bu metinde görüldüğü üzere Şinasi’nin belleği bir mekân olarak Süleymaniye’ye tutunuyor ve özlediği Neriman’ı bir mekân özelinde hatırlıyor. Yine aynı şekilde burada kullanılan ‘başörtüsü’ ifadesi, Doğu bellek mekânını destekleyen bir unsurdur. Utangaçlık, ‘başı öne eğik olmak’ ve ‘konuşmadan anlaşabilmek’ gibi duygu, tutum ve davranış betimlemeleri, bellek vasıtasıyla inşa edilen muhafazakâr kişilik yapısının özelliklerine gönderme yapmaktadır.

Neriman ise belleğinde Doğu bellek mekânı olarak Fatih’i eskilik ve geleneksellik bir tutuyor ve mekânın özelinde bir yaşam tarzını iterek içinden Şinasi’ye şunları söylüyor:

Niçin mi? Çünkü, artık ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum,

anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salapşur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlamıyor musun? (Safa, 2015: 71)

Romanda doğuyu temsil eden karakterler ve mekânlar, Neriman tarafından 'geleneksel', 'eski', 'uyuşuk' gibi ifadeler ile anılır. Neriman'ın Doğu bellek mekânını reddederken "Ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum" demesi belleğindeki düşüncelerini mekân ile kurguladığını gösterir. Yine kedisi Sarman'ı uyuşuk bulur ve onu Doğu'nun özelliklerini taşıyan bir canlı şeklinde tasvir eder. Neriman'ın bir parfümeri dükkânında hatırladığı şey de keza bu minvalde bir bellek mekânıdır:

Satış memuru kız, esans şişesini doldururken Neriman bir şey hatırladı: Küçükken babası onu Ramazan'da Beyazıt sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı birçok yağlı, kirli şişeler arasında ayakta durur, kokular satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacı-yağı kokusu Neriman'ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi (Safa, 2015: 33).

Neriman'ın romandaki gel-gitleri, Nilüfer Göle'nin (2017) "Batı Dışı Modernlik" kavramında belirttiği Batı dışı toplumların modernleşme sürecinde yaşadığı gerilimleri yansıtır. Nitekim romanda Neriman karakteri, 'ekstra modernlik' ve 'geleneksizleşme' kavramlarını yansıtan bir karakter konumunda yer almaktadır. *Ekstra modernlik* ve *geleneksizleşme* kavramları, Batı dışı modernlik kavramı ile Batıdan bağımsız olarak farklı bir modernleşmenin mümkün olabileceğini, en azından bu toplumlar için söz konusu kavramlar üzerinden yeni bir değerlendirme yapılabileceğini belirten Nilüfer Göle'ye aittir. *Ekstra modernlik* kavramıyla, batı dışı toplumların batı toplumlarına özendiği, onlara benzemeye çalıştığı anlatılmaktadır. *Geleneksizleşme* ise batı dışı toplumlarda modernleşme sürecinde gelenekleri terk etme temayülüne gönderme yapmaktadır (Göle, 2017: 159-174). Zira Neriman burada, Batı dışı bir toplumun üyesi olarak Batı'ya özenmekte ve bu toplumların belirli mekânlar özelinde icra ettiği birtakım geleneklerden vazgeçmek, onları unutmak istemektedir.

Neriman, Şişli'de kuzenlerinden dinlediği Rus kadının yaşamöyküsünden etkilenir. Bu hadiseden sonra tramvayda Macit'e rastlar ve tekrar baloya davet edilir. Neriman, bu davetten sonra Macit'le samimiyet üzerine girdikleri bir diyalogu hatırlar:

Neriman samimiyeti müdafaa etmişti, Macit bu fikirde olmadığını söylüyordu.

-Samimi olamayız, hiç kimse tam bir surette samimi olamaz; en samimi insanlar kimlerdir, bilir misiniz? Vahşiler!

-En tabii insanlar da onlar değil midir? Diye sormuştu, Neriman.

Macit demişti ki:

-Meselâ... karşımızdakini istemeyerek methetmeye mecbur olduğumuz zaman, sesimize, bakışımıza filan bir istihza dolar. Yalnız sözlere ehemmiyet veren bir insan bunları anlayamaz (Safa, 2015: 110-111).

Neriman bu diyalogu hatırladıktan sonra Macit'ten biraz daha soğur ve artık "Beyoğlu'nun cazibesinden" kurtulur, Fatih'i samimi insanların yaşadığı bir semt olarak görür. Yolculuk sırasında Şehzadebaşı'ndan geçerken sokaktaki insanlara dikkat eder ve içlerinde ne kadar değerli insanların olduğunu düşünür. Romanın bu noktasında Neriman'ın belleğindeki mekân algısının değiştiği görülür.

Burada Neriman'ın geldiği toplumsal çevrenin, yani bağlı olduğu sosyal grubun değerlerinin hala yaşadığı sezdirilir ve mekânın kalıcılığına vurgu yapılır. Aynı zamanda yaşanan hadiseler sonucu Neriman, Fatih'i yeniden kurgular ve ona göre mekâna ait şekli özellikler bir kenara itilse bile mekânın kalıcı değerleri ön plana çıkarılır. Mekân şimdiye uygun bir şekilde Neriman ve onun gibiler tarafından yeniden üretilerek "tarihin yeniden kuruluşu" sağlanır. Böylece kolektif bellek, hatırlama figürleri yoluyla yeniden inşa edilmiş olur.

Romanda Beyoğlu, Şişli ve Osmanbey semtleri ise Batı medeniyetini ve modernliği temsil eden bellek mekânları olarak belirir. Neriman, balo için seçeceği tuvalet hakkında Şişli'de oturan dayısının kızlarından tavsiye almaya gider. Onu bu karara iten şey ise dayısının kızlarının modern bir yaşam sürmelerinin belleğinde yer etmiş olmasıdır. Beyoğlu ise Batı müziğiyle beraber kokteyl servisi olan Maksim Salonu, Macit'le bulunduğu pastane Löbon ve balonun düzenleneceği Pera Palas gibi Batıyla özdeşleşmiş bellek mekânlarını içinde barındıran bir semt olarak vurgulanır. Osmanbey, Rumların oturduğu bir semt, dolayısıyla Batılı ve gayrimüslimlerin ikamet ettiği bir bellek mekânıdır.

Romanda toplumsal kimlik de mekânla bağlantılıdır. Şinasi, muhafazakâr bir toplum yapısının içinden gelmiş ve bu gruba bağlılığı dinî ve manevî değerlerle oluşmuştur. Bunun için Şinasi, Neriman'daki değişimden endişe duysa dahi Faiz Bey'in kızı ile evlenmesini istemesini bir vazife olarak görür. Zira bulunduğu muhit, Fatih, böyle bir beklenti içindedir. Şinasi'nin meselelerini içe dönük bir şekilde halletmesi ve sessiz bir yapıya sahip olması da onu bir Batılıdan ayırır. Burada da yazar hafıza mekânlarının kimliğin tesisindeki rolüne vurgu yapmıştır.

Macit'in yetiştiği çevre ve toplumsal kimlik ise daha modern bir yaşam tarzını benimsemiş sosyal grup değerleriyle örtüşmektedir. Şinasi'nin aksine daha girişimci ve faal bir yapıya sahip olan Macit karakteri, daha hareketli ve daha sosyal bir yaşam tarzını temsil eder. Bu yönüyle ön plana çıktığı için Neriman'ı Maksim Salonu'nda kokteyl içmeye ve baloya davet eder. Bunda bir yeis görmez. Onun katıldığı sosyal grup bu tip ilişkilerle sürekliliğini sağlar.

Sonuç olarak bellek, mekân ve toplumsal kimlik girift bir ilişki içindedir. Kolektif bellek, hadiseleri hatırlarken veya yeniden üretirken mekâna ve belli duygu ve değerlerle yüklenmiş bir toplumsal kimliğe ihtiyaç duyar. Mekân ise belleği destekleyecek bir unsur olur. Kendi belleğini tesis eder. Tıpkı Fatih'in belleğindeki muhafazakârlık kimliği ile Beyoğlu'nun belleğindeki modern kimlik gibi.

Neriman, Doğu ve Batı bellek mekânları arasında kalmıştır. Bu yüzden kimlik buhranı yaşamaktadır. Bu durumun nedeni Shayegan'a göre "gizli bağdaşmazlıkların bilincinde" olmamaktan ileri gelmektedir. Çünkü birbirine uyum sağlamayan yaşam tarzları aynı anda bir arada olamazlar. Ancak birbirlerinden ayrılarak değerlendirilebilir. (Shayegan, 2002: 31). Nitekim Neriman da, bu kimlik bunalımı ve gidiş-gelişlerinin sonunda bir tercihte bulunur. Doğu bellek mekânı romanda daha soyut ve zengin bir anlam dünyası taşırken, Batı bellek mekânı daha somut bir şekilde tasvir edilir. Dolayısıyla Neriman, 'samimiyet'e yönelir ve daha çok şekli özellikleriyle ön plana çıkan Batı bellek mekânını değil, soyut özellikleri ile ön plana çıkan anlamlı bir hayat tarzına sahip Doğu bellek mekânını tercih eder. Onu kendisine daha yakın bulur ve bu sayede kimlik buhranından kurtulur.

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu Romanında Bellek ve Mekân

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu romanı, Peyami Safa'nın (2009) psikolojik tür içinde ruhi çözümlenmeler konusunda kaleme aldığı en önemli eseridir. Bu roman ayrıca otobiyografik bir nitelik taşır. Yazarının hayatının bir kesitini yansıtan eserde, birinci tekil şahıs zamiri kullanılır. Bu yüzden aslında bu eser bir yönüyle hatırat özelliği taşıdığından bellek konusunu inceleyenler için başlı başına bir örnek teşkil eder.

Bir kişinin kendi hayatına ilişkin tecrübeleri ve kendine dair bilgileri o kişinin otobiyografik belleği olarak tanımlanır. Otobiyografik bellek, kişisel bellek kavramıyla da yakından ilgilidir. İnsanın ben'ini ortaya koyan bu bellek, geçmiş hatıraların ve düşüncelerin etkileşimiyle düzenlenen bir bütünlük oluşturur. Böylece bellek vasıtasıyla inşa edilen özgün bir ben kimliği ortaya çıkar. Ayrıca kişisel

bellek tek başına 'ben' üzerine odaklanmaz, sosyal şartlar ve zamanın da etkisiyle insanın değişen kimliğini de göz önünde bulundurur (Bilgin, 2007: 213-217). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Peyami Safa, hayatının bir kesitine ait hadiseleri ve hatıraları konu edinmiştir. Bunlar karşısında zaman zaman psikolojik ve hissî değişimler meydana gelmiştir. Neticede, yazarın kişisel belleğinde izler bırakan yaşanmışlıklar özgün bir ben kimliği inşa etmiştir.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanının Kısa Özeti

Romanın başkarakteri yazarın kendisidir. Yazar, 15 yaşında bir delikanlıdır ve dizinde iltihaplı ağır bir hastalık vardır. 8 yaşından bu yana hastalıkla uğraşan çocuk, zamanla ona alışmış, hastalığına ilişkin tıbbî terimleri kendisindeki okuma sevgisinden ötürü iyice öğrenmiştir. Fakat artık dizi ağırlaşmış ve Çocuklar Hastanesi'ndeki bir doktor hastalığın olduğu bacağın kesilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu acı teşhisi annesinden saklayan yazar, İstanbul'un Anadolu yakasında tanıdığı Fakülte'de görevli Mithat Bey'in yanına gitmeye karar verir. Annesi de bunun üzerine aile dostları Paşa'nın Erenköy'ndeki köşkte kalmasını, Paşa'nın onu özlediğini söyler. Paşa, yazarın kendisine roman okumasını sever. Yazar da kendisinden dört yaş büyük olan Paşa'nın kızı Nüzhet'e aşiktir Bu vesileyle Nüzhet'le de görüşme imkânı bulan yazar zamanla genç kıza iyice bağlanır. Fakat Nüzhet'in, annesinin de ısrarıyla Doktor Ragıp ile evlendirileceği haberini alan yazar buna çok üzülür.

Nüzhet, Doktor Ragıp'la evliliği konusunda kararsızdır. Ailesinin evlendirmek istediği gerçeğini yazardan saklar ve ona yalan söyler. Bunun üstüne Nüzhet'in annesi, yazarın mikroplu bir hastalığa sahip olduğu için kızını onunla yakınlaşmaması konusunda uyarır ve bunu duyan yazar iyice yıkılır. Köşkten ayrılmaya karar verir. Paşanın ısrarı ve annesinin köşke ziyareti üzerine bir müddet daha köşkte kalan yazar, ağırlaşan dizi için Mithat Bey'in tanıdığı doktora gider. Doktor, bacağın katıyetle kesilmesi gerektiğini söyler. Bunu kaldıramayan yazar, bir süre sonra son bir umut Çocuklar Hastanesi'ndeki operatörüne bir kez daha görünür ve doktor bir süre hastanede tedavi görmesi koşuluyla belki dizinin kurtarılabilceğini söyler. Bunun üzerine bugün Genel Cerrahi Kliniği olarak isimlendirilen Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda tedavi altına alınır. Bu süreçte hastaların yaşadıkları sıkıntıyı derinden hisseden ve hastanenin aynı zamanda psikolojik bir savaş olduğu gerçeğini anlayan yazar, bir süre hastanede tedavi olur ve dizinin kesilmesinden kurtulur.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Romanının Mekân Tahlihi

Romanda dört ana mekân ve bunların altında da çeşitli mekânlar vardır. Her bir mekânın yazarın kişisel belleğinde çeşitli psikolojik tezahürleri bulunur. Bunlar yazarın mekân özelinde hissettiği duygu ve düşünceler, intiba ve izlenimler, tutum ve davranışlardır. Bu tezahürler sabit değildir, belli şartlara göre değişir. Fakat tezahürlerin mekân ile anlamlandırılması, belleğe bu şekilde kaydedilmesi mekânları sıradan yerler olmaktan çıkararak bellek mekânı hâline dönüştürür. Bu romanda yer alan bellek mekânları, kişisel belleğin ürünüdür ve daha çok insanın iç dünyası ile ilgilidir. Bu yüzden toplumsal bir kimlikten ziyade psikolojik durumu inşa eden bir bellekten söz edilebilir.

Roman, aşağıdaki tablolar yardımıyla şu şekilde tahlil edilmiştir:

Tablo 3: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Mekân Tahlili -1-

Çocuklar Hastanesi	Kişisel Bellekteki Psikolojik Tezahürler	Yazarın Evi	Kişisel Bellekteki Psikolojik Tezahürler
Muayene Odası	Ümitsizlik ve korku	Sofa	Hatıraları, yaşanmışlıkları içinde barındırır, canlı ve şahit, ruha sahip
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	Hüzün, çaresizlik, şifa beklentisi, yalnızlık	Mutfak	Annesiyle özdeşleşmiş, o susunca susan evin önemli bir bölümü
Hastane Bahçesi	Korku ve karanlıktan çıkış, taze tabiat kokusu		

Tablo 4: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu Mekân Tahlili -2-

Erenköyü	Kişisel Bellekteki Psikolojik Tezahürler	Haydarpaşa - Fakülte	Kişisel Bellekteki Psikolojik Tezahürler
Paşa'nın Evi - Köşk	Aşk, hayal kırıklığı, minnet	Fakülte Bahçesi	Telaş, herkese ayrı bir yer, askere kışla, öğrenciye okul, hastaya – doktora hastane.
Bahçe	Nüzhət'le sohbet, samimiyet	Doktor odası	Kaybetme korkusu, ümitsizlik
Yazara tahsis edilen oda	Aşk, duygu ve düşünce muhasebesi		

Yazarın belleğinde muayene odası yıllardır çektiği hastalıktan ötürü ümitsizliğin ve korkunun mekânı olarak yer etmiştir. O, bu tecrübeyi diğer çocukların aksine tek başına yaşamış ve tek başına atlatmak zorunda kalmıştır:

Ben de o muayene odasının ve nice muayene odalarının önünde senelerce bekledim. Benim yanımda büyüğüm de yoktu. Yalnız başına demir parmaklıklı kapıdan içeriye girerdim, dokuzuncu hariciye koğuşuna doğru ağaçların bile sıhhatine imrenerek yürürdüm, camlı kapıların garip bir beyazlıkla gözlerime vuran ve içimde korku ile karışarak yuvarlanan parıltıları arasında o dehlize girerdim ve yalnız başıma bir köşeye ilişirdim, kımıldamazdım, susardım, beklerdim, korkudan büzülürdüm, rengimin uçtuğunu hissedirdim (Safa, 2009: 7).

Romanda muayene odası bu şekilde tasvir edilirken, Çocuklar Hastanesi'nin bahçesine çıkan yazar, bahçeyi parlak bahar güneşi ve taze tabiat kokusu olarak değerlendiriliyor. Korkunun ve karanlığın mekânından kurtuluş, bahçeyi yazarın belleğinde böyle bir bellek mekânına dönüştürüyor.

Yazarın belleğinde yer eden önemli mekânlardan birisi de evlerindeki sofadır. Yazar, bu kısmı, Aldo Rossi'nin "genius loci"sinde olduğu gibi adeta canlı bir organizmadan bahsedermiş gibi tasvir ediyor. Bellek mekâna yapıyor, mekân, yaşanan hadiseleri saklayan bir belleğe sahip oluyor:

Bu sofa yaşlı bir insan yüzü gibidir: Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neş'esi orada görünür, her günün hâdiseleri tavana, duvarlara, döşemeye bir leke, bir çizgi, bir buruşuk ve bazan da ancak bizim görebileceğimiz gizli bir işaret ilâve eder. Bu sofa canlıdır: Bizimle beraber kımıldar, değişir, bizimle beraber dağılır, toplanır, bizimle beraber uyur uyanır; bu sofa aramızda sanki üçüncü bir simadır ve güldüğü, ağladığı bile olur. Bu sofa dört köşedir: Ortada sokak kapısı, iki yanında birer pencere. Pencerenin yanında bir ot minderi. Minderin yanında yemek masası. Masanın yanında iki sandalye. Bu sofada oturulur, yemek yenir, misafir kabul edilir (Safa, 2009: 14).

Belleğin mekâna tutunması, mekân özelinde belli olayların hatırlanması mekân – bellek – çevre ilişkisiyle de doğrudan ilgilidir. Edebî metinlerde mekânlar, hatırlama için önemli bir unsur olarak kullanılmaktadır (Köseoğlu ve Burkut, 2016: 48).

Yazar, Fakülte'yi pek çok şeyin bir arada olduğu ve pek çok insan faaliyetini barındıran bir yer olarak belirtiyor:

Hızla girip çıkanlar, ağır ağır ve aranarak yürüyenler, bir köşede bekleyen askerî elbiseli fakülte talebesi, beyaz gömlekli asistanlar, doktorlar, yanımdan geçerken bıraktıkları meslekî koku ile eczacılar, duvarlardaki cetvelleri okuyan hastalar. Gayet vahim işler etrafındaki sessiz faaliyet. Burası bir resmî daireye, bir mektebe, bir hastaneye, bir hamama, bir mağazaya, bir kışlaya ve bir mabede aynı zamanda benzer (Safa, 2009: 35).

Bu metinden anlaşılmaktadır ki hafıza mekânı olarak Fakülte, pek çok kişi için ayrı anlam birimlerine sahip olduğu için onların belleğinde de ayrı mekânlar olarak algılanırlar. Yazar ve diğer hastalar için bir hastane olan Fakülte, asistan ve askerî öğrenciler için bir mektep, eczacılar için bir mağaza, askerler için bir kışladır. Toplumsal kimliğin oluşmasında etkili olan sosyal ilişkiler, ki bunda eğitim ve iş önemli bir role sahiptir, kolektif belleğin mekân algılayışını da değiştirmektedir.

Mekân – bellek ilişkisini anlatan bir diğer bölüm yazarın dizindeki ağrının artması sonucu yarı baygın bir halde istirahat ederken kendi evinde olduğu hâlde Köşk'te olduğunu zannetmesidir. Burada yazar, mekâna dair detayları tahayyül ediyor, onları hatırlıyor. Neticede insan, hatırlama veya hayal etme gibi belleğe ait işlevleri yerine getirebilmek için mekân ve eşya gibi çağrışım sembollerine ihtiyaç duyar.

Ve en garibi, gözlerimi açıp uyandığım emin olduğum halde kendimi Erenköy'ndeki odamda yatıyorum zannetmem. İşte başımın ucunda dolap, şamdan. İşte oda kapısını görüyorum, gayet sarıh. Hattâ rüyada olup olmadığımı şüphe edecek kadar zekâm var, hattâ bu şüphe ile beş hassamı tecrübe ediyorum: Gözlerimi açıp kapıyorum (hep aynı oda). Kulak veriyorum. (Erenköy mırıldanıyor.) Yorganımı tutuyorum, yutkunuyorum, kokluyorum (Safa, 2009: 84-85).

Yazar, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'ndaki odasında tedavi olurken mekâna ait bir özellik olarak duvarlardan bahseder. Duvarlar, zamanı yakalıyor, donduruyor, hastanın hareket kabiliyetini engelleyen psikolojik bir engel hâlini alıyorlar:

Ve onlara mütemadiyen bakıyorum. İçime serin mavilikler doluyor, ruhlarını iyice gizleyen korkunç ve tehditkâr mahlûklar. Şuurları varmış gibi duruyorlar ve her an büyük bir felâket yapmaya hazırlandıkları halde, avlarının korkusuyla eğlenmek için maksatlarının icrasını tehir ediyormuş gibi duruyorlar, Allah gibi, kuvvetini göstermeden kuvvetli duruyorlar. (Safa, 2009: 100).

Burada yazarın yaşamöyküsünde, yani kişisel belleğinde bir mekân olarak hastane odası kavrayışı söz konusudur. Mekân, böyle bir durumda zihni faaliyetleri, dolayısıyla belleği ele geçirmiş durumdadır. Bir başka deyişle dört duvar içindeki bir mekâna mahkûm olan hastanın duyuları kısıtlanmış, psikolojisi yıpranmıştır. Bu yüzden hayat tecrübeleri, onları yaşayan kişilerin belleğinde bir bilgi olarak depolanır. Yaşanmadan öğrenilemeyen bazı bilgiler vardır, bunlar, yapısı gereği kolektif belleğin dışında değerlendirilir.

Yazarın hastaneden ayrılırken odaya ait müşahedelerine ilişkin son notu bir mekân tahlili ile nihayetlendirir: “Beş dakika sonra hastaneden çıkıyorum. Son not. Bu odada başkaları inleyecekler. Onları şimdiden gayet iyi tanıyorum. Üstümden çıkarıp yatağa attığım robdöşambir içinde, ebediyen aynı insan bulunacak: hasta (Safa, 2009, 114).” Yazarın bu tespitine göre, Dokuzuncu Hariciye Koğuşundaki oda ve diğer odalar hastaları ağırlayacak, onların hastane hatıralarına, acılarına tanıklık edecek, psikolojik durumlarını belirleyecek ve tüm bunları taşıyacak ve saklayacaktır. Böylece mekân ve ona ait özellikler hasta üzerinde o kadar belirleyici olur ki adeta mekân kendi hafızasını kurar.

Sonuç olarak bu romanda mekân ve bellek daha çok kişisel deneyimler üzerinden sunulmuştur. Bazı yerlerde kolektif bellek unsurlarına rastlansa da genellikle kişisel bellekte yer eden tecrübeler, hatıralar ve yaşanmışlıklar ön plâna çıkar. Özellikle mekânın bellekle olan yakın ilişkisi net bir şekilde görünür. Mekân ve ona ait özellikler, bireyin çağrışım yoluyla belleğinden getirdiği bilgi ve hatıralar için ilk ve en önemli hareket noktasını oluşturur.

SONUÇ

Bu çalışmada edebî metinlerde bellek ve mekân arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Edebiyat, hayat ile hayal gücü arasındaki bağı ortaya koyan bellekler sahası olarak okunabilir. Nitekim yazar, eserini kaleme alırken, bu eser kurgusal bir metin de olsa belleğe başvurmak durumunda kalır. Bellek de hayatta yaşanan tecrübelerin bir izdüşümü olduğuna göre bellek ile edebiyat arasında doğrudan bir bağ söz konusudur.

Yaşanmışlıkları, tecrübeleri, anıları tutan mekân hem belleğin bir aracı hem de belleği oluşturan bir kavramdır. Toplumsal kimlikler, belli mekânlar özelinde inşa edilir ve yeniden üretilmeleri mekânın belleğine bağlı olarak gerçekleşir. Bu yüzden mekânın belleği, diğer bir deyişle bellek mekânları, maddî ve somut olmanın ötesinde daha çok soyut düzeyde bir anlam ihtiva eder.

Bu çalışmada Türk edebiyatının önemli yazarlarından Peyami Safa'nın *Fatih Harbiye* ve *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* romanları, bellek – mekân ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. *Fatih Harbiye*'de modern – geleneksel, Doğu – Batı gibi karşılaştırmalar hep bir mekân özelinde sunulmuştur. Toplumsal kimlikler bu bellek mekânları vasıtasıyla inşa edilmiştir. Doğu'yu temsil eden Fatih ile Batıyı temsil eden Harbiye, karakterlerin ve dolayısıyla yazarın belleğinde bir “hafıza mekânı”dır. Fatih, muhafazakâr/İslâmî toplumsal kimliği, Harbiye modern/Batılı toplumsal kimliği yansıtır. Her iki kimlik türü de bu bellek mekânlarında üretilir.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda ise yazarın öz yaşamöyküsü romanın ana konusunu oluşturur. Bu, aynı zamanda 'otobiyografik bellek' kavramına işaret eder. Bunun için bu romanda "kişisel bellek" ile mekân arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. "Yazar" karakteri, yaşadığı hastalığın tesiriyle psikolojik sıkıntılar yaşamaktadır ve romanda yer alan mekânlarda, özellikle hastane odasında bu psikolojiyi destekleyen bir dizi unsur ile karşılaşır. Romanda bellek mekânlarının yazarın psikolojik durumunun belirlenmesinde önemli bir etkisi vardır. Bunun yanı sıra otobiyografik bellek kavramından hareketle yazarın yaşadıkları neticesinde 'ben' kimliğinde birtakım değişiklikler meydana geldiği söylenebilir. Bu durum belleğin yeni bir kimlik inşasındaki rolüne işaret eder.

Sonuç olarak bellek mekânları, toplumsal kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bellek mekânları bireyin hayatını çevreleyen mekânı destekleyici unsurlarla doludur. Toplumsal bir varlık olan birey, kolektif belleğinde yer eden bellek mekânları yoluyla kendini idrak eder. Bu tanıma, bireyin kendine uygun bir kimlik belirlemesini mümkün kılar.

Çalışmadan çıkarılacak bir diğer sonuç ise mekân ve bellek ilişkisinin insan psikolojisindeki etkisidir. Psikolojik hayat veya psikolojik durum, kişinin çevre ile olan bağının yanı sıra hayat tecrübeleri ve geçmiş yaşantısı tarafından belirlenir. Bu yaşanmışlıklar, bellekte yer eden hatıra ve tecrübeler, bunların icra edildiği veya yaşandığı mekânlar vasıtasıyla yeniden hatırlanır ve üretilir. Neticede kolektif ve bireysel bellek, mekâna ihtiyaç duyar, onunla hatırlar, onunla yaşar ve mekân da bu sayede kendi belleğini oluşturarak bir "bellek mekânı" hâline gelir.

KAYNAKÇA

Aranyosi, E. U. (2012). *Türkçe edebiyatta kolektif belleğin yansımaları*. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Assman, J. (2015). *Kültürel bellek*. (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bachelard, G. (2013). *Mekânın poetikası*. (Çev. Alp Timurtekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Bergson, H. (2007). *Madde ve bellek*. (Çev. Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşına Kitaplar.

Cangöz, B. (2005). Geçmişten günümüze belleği açıklamaya yönelik yaklaşımlara kısa bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 51-62.

Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?* (Çev. Alâeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gellner, N. (2018). *Uluslar ve ulusçuluk* (Çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksoy Özdoğan). İstanbul: Hil Yayınları.

Göle, N. (2017). *Melez desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kaplan, M. (1996). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köseoğlu, E., & Burkut, E. B. (2016). Abdülak Şinasi Hisar'ın "Çamlıcadaki Eniştemiz" romanında mekânı ve mekânsal belleği haritalamak. *9. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, 11-13 Kasım 2016, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.

Levent, Y. S. (2017). From memory of place to memory places – a contemporary discussion on remembering and forgetting. *International Congress of Architecture Memory of Place In Architecture and Planning*, 11-13 Mayıs 2017, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (Çev. Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür*. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.

Safa, P. (1942). Roman cemiyetin aynası. *Tasvir-i Efkâr*, 23 Kasım 1942, 2.

- Safa, P. (2009). *Dokuzuncu hariciye koğuşu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Safa, P. (2015). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayın, Ş. (2006). “Edebiyat ve anımsama”, M. Karakuş, & M. Oraliş (der.), *Bellek, mekân, imge*. İstanbul: Multilingula Yayınevi, 37-41.
- Shayegan, D. (2002). *Yaralı bilinç*. (Çev. Haldun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). *Millî kimlik*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Süalp, Z. T. A. (2004). *Zamanmekân Kuram ve Sinema*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Traverso, E. (2009). *Geçmişini kullanma kılavuzu*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.